

**MILLIY-MENTAL FRAZEOLOGIZMLAR VA PAREMIYALAR LINGVOMADANIY
BOYLIK MISOLIDA**

O'razboyev Olimjon Rustam o'g'li

Berdaq nomidagi

Qoraqalpoq davlat

universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turkiy tillarda xalq hayoti bilan bog'liq, ya'ni butun bir xalqning madaniyati, milliyligi, orzu umidlari yoki tirikchilik manbayi ekanligini belgilab beruvchi bir nechta konseptlar mavjudligi haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: çörek, tuz, konsept, o'zbek xalq maqollari, qarg'ish, rizq-u ro'z, tilak, duo-tilak

Abstract: This article talks about the existence of several concepts related to the life of the people in Turkic languages, that is, the culture, nationality, dreams and hopes of the entire nation, or the source of livelihood.

Key words: bread, salt, concept, Uzbek folk proverbs, cursing, sustenance, wish, prayer-wish.

Аннотация: В данной статье говорится о существовании нескольких понятий, связанных с жизнью народа в тюркских языках, то есть культура, национальность, мечты и надежды всего народа или источник средств к существованию.

Ключевые слова: хлеб, соль, понятие, узбекские народные пословицы, проклятие, удел, пожелание, молитва-пожелание.

Turkiy tillarda xalq hayoti bilan bog'liq, ya'ni butun bir xalqning madaniyati, milliyligi, orzu umidlari yoki tirikchilik manbayi ekanligini belgilab beruvchi bir nechta konseptlar mavjud. Ular suv konsepti, taom konsepti, osh konsepti, non konsepti, tuz konsepti.

Non, osh, tuz tushunchalari barcha xalqlarda birday aziz, mukarram, ulug'. Deyarli ko'pgina xalqlarda, jumladan, o'zbek va turkman xalqlarida uyga mehmon kelsa, dasturxonga birinchi bo'lib non (çörek) qo'yadilar. Diplomatik, hamkorlik aloqalar munosabati bilan tashrif buyurgan mehmonlarga ham non, tuz bilan peshvoz chiqadilar. O'zbek xalqida osh taomlarning shohi desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki palov ham o'zbek mehmondo'stligining ramzi hisoblanadi, shuning uchun ham o'zbek xonadoniga mehmon kelsa, palov damlaydilar, o'zbekning to'yidan tortib, hatto azali kunlarida ham dasturxon ko'rki bo'lgan palov damlanadi.

O'zbek va turkman tillarida, shuningdek, bir qator boshqa xalqlarda non konsepti eng qadimiy, eng ulug', eng noyob, eng tanqis, eng muqaddas ne'matni va u bilan bog'liq tushunchalar, qadriyatlar majmuini ifodalashi bilan alohidalik kasb etadi. Non konsepti zamirida turkiy xalqlarga xos mehmondo'stlik, mehnatkashlik, tantilik, o'ziga xoslik, soddalik kabi odamiylik xislatlari, milliy urf-odatlar, an'analar bilan bog'liq qadriyatlar sirasi jamlanganki, bu o'z navbatida, bir qator lingvomadaniy xususiyatlarga ham ega.

Non so'zi Vatan kabi muqaddas, ona singari aziz, ulug', eng yuksak tushunchadir. Tandiri bor kulba bu eng kichik Vatan! Inson Ona, Vatan kabi yuksak tushunchalarni qanchalik g'urur, iftixor bilan takrorlasa, non so'zini tilga olganida ham ana shunday yuksak tuyg'ularni his etadi, chunki endigina atak-chechak qilib tili chiqayotgan jajji bolajon dastlab "ba-ba-aba(ona)" deb o'zini dunyoga keltirgan zotni taniy boshlasa, "na-na-nanna" deb ilk ozuqa, tirikchilik manbayi, rizq-u ro'zi

bo'lgan muqaddas ne'matni taniydi va undan oziqlana boshlaydi. Demak, ona qanchalik muqaddas, ulug' bo'lsa, non ham ana shunday aziz va mukarramdir.

Non bu rizq-u ro'zimiz, non bu bizni balo-qazolardan asraydigan, har qanday kunimizga yaraydigan eng arzon va eng buyuk ne'mat. U qismat, u taqdir, unda bor mehr, u hayot! Nonni muqaddas bilish, uni asrash azal-azaldan otabobolarmizdan bizgacha yetib kelayotgan odatdir. Odatgina emas, qadimiy, merosiy, an'anaviy va bardavom qadriyatdir.

Nonga bo'lgan hurmat, ehtirom hissi va uni e'zozlash bilan bog'liq milliy an'analarning ildizlari qadimiy davrlardan beri avloddan avlodga, asrlardan asrlarga o'tib kelmoqda.

Non jahondagi ko'p xalqlar qatori, o'zbek va turkman xalqlariga xos bir qator qadriyatlar bilan bog'liq milliy an'analar ramziga ham aylangan: non mehmondo'stlik, hurmat, rizq-u ro'z, hayot, to'kinlik, tinchlik ramzi. Nonning aziz-u mo'tabarligi, uning muqaddasligi, nonning uvog'i ham non ekanligi bolaning yoshligidan ongiga singdirilgan. Bularning barchasi tilda bir qator non uzvli frazeologizm va paremiyalarning yuzaga kelishiga sabab bo'lgan.

Sharq xalqlarida non, osh, tuz konseptlarining muqaddasligi, ulug'ligi, ushbu konseptlarning xalq hayotidagi o'rni juda ham yuksakligi tilimizda bir qator non, osh, tuz uzvli frazeologizmlar va paremalarning vujudga kelishida muhim omil bo'lgan.

O'zbek tilshunosligida maqol, matallar va frazeologizmlar yuzasidan juda ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, maqollar haqida Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovlarning "Ma'nolar mahzani", To'ra Mirzayev va boshqalarning "O'zbek xalq maqollari", Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovlar tomonidan tuzilgan "Nega shunday deymiz" deb nomlangan o'zbek xalq maqollarining izohli lug'ati, M.Afzalov va boshqalar tomonidan tuzilgan "O'zbek

xalq maqollari” hamda frazeologizmlar yuzasidan Sh.Rahmatullayevning “O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati”, M.Sodiqovanning “Ruscha-o‘zbekcha frazeologik lug‘at”, M.Abdurahimovning “O‘zbekcha-ruscha aforizmlar lug‘ati”, O‘zbek tilining izohli lug‘ati” jildlarida non, osh, tuz uzvli frazeologizm kabilar.

Non, osh, tuz konseptlari milliylik, madaniyat belgisidir. Non, osh va tuz konseptlari o‘zaro taomligi, oziq-ovqat ekanligi, rizq-nasiba, tirikchilik ma‘nolari bilan birlashadi. Ushbu tushunchalar eng ulug‘, eng aziz ne‘mat sifatida xalqimizning qon-qoniga singib ketganki, hatto mana shu konseptlar zamirida **tilak bildirish** (osh bo‘lsin!), **duo** (noni ko‘paysin, noni butun bo‘lsin, bitta noni ikkita bo‘lsin), **qarg‘ish** (non ko‘r qilsin, non ursin, bergan tuziga rozi bo‘lmaslik, tuzim ko‘r qilgur) ma‘nolari ham shakllangan.

Non, osh, tuz konseptlari hayotimizning asosini, negizini, mag‘zini, yadrosini tashkil etadi. Shunga ko‘ra, ushbu konseptlar asosida bir necha xil frazeologizmlar shakllangan. Non, osh, tuz uzvli frazeologizmlar ovqat, rizq, duo, qarg‘ish ma‘nosini bildirishiga ko‘ra ham bir umumiy maydonda birlashadi:

Oziq-ovqat ma‘nosida: *Tuz bermoq, tuzini yemoq(ichmoq), tuz totmaslik, tuzini ichib, tuzlug‘iga tupurmoq;*

Rizq-u ro‘z: *Noni butun, noni yarimta, nonini tuya qilmoq, bitta noni ikkita bo‘lmoq, non topmoq, non yemoq, sheriklik osh, tuz tortgan ekan;*

Duo-tilak: *Osh berganga yosh bersin, qozon to‘la osh bersin, noni ko‘paysin, noni butun bo‘lsin, bitta noni ikkita bo‘lsin, osh bo‘lsin;*

Qarg‘ish: *non ko‘r qilsin, non ursin, bergan tuzimga rozi emasman, tuzim ko‘r qilgur.*

Non, osh, tuz uzvli frazeologizmlar ovqat, rizq, duo, qarg‘ish ma‘nosini bildirishiga ko‘ra bir umumiy maydonda birlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi ", ikkinchi qism, davlat ilmiy nashriyoti 2018.
2. Mahmud Sattor, O'zbek udumlari. Toshkent, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti 1993.
3. Mamatqul Jo'rayev, Darmonoy O'rayeva, O'zbek mifologiyasi. Toshkent "Excellent pygrophy" nashriyoti 2020.
4. Чилла ва у билан боглик расм-русумлар ва урф-одатлар тугрисида батафсилрок каранг; О.Бурнее. Чилла нима/Соадат 1993 (А.Аширов. "O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari 79. Bet)
5. Назаров Н. Лакайлар этнографияси.-Т..2007.-Б.8 8. Жураев М. Соч магияси билан боглик; маросимлар //Узбекистон этнологияси. Янгача карашлар ва назарий методологик ёндашувлар. Тошкент. 2004